

Forsøg med gruppepsykoterapi på et mandligt forvaringsklientel.

Af afdelingslæge J. FINN LARSEN,

Sindssygehospitalet i Vordingborg, (fhv. overlæge ved Den midlertidige Forvaringsafdeling i Horsens).

Gruppeterapi er fællesbetegnelsen for en række behandlingsformer, der er karakteriseret ved, at flere personer behandles samlet ud fra et eller andet terapeutisk ledemotiv eller en kombination af flere. Der er i selve gruppesituationens muligheder ganske gradvise overgange fra den uordnede, spontane og gensidige påvirkning, der altid finder sted, hvor to eller flere mennesker er samlet (folkemasser, møder, „bevægelser“, forenings- og selskabsliv etc.), til den rationelle udnyttelse af denne gensidige påvirkningsatmosfære med dens mange elementer af psykodynamisk komplementaritet, således som det finder sted i den særlige gruppeterapiform, der kan betegnes som *gruppepsykoterapi*. Det er et forsøg i sidstnævnte retning, der her redegøres for.

Baggrund.

Selve begrebet gruppeterapi er ikke nyt. Allerede i 1905 prøvede den amerikanske mediciner *Joseph H. Pratt* at udnytte gruppesamspillet muligheder, først over for patienter med lungetuberkulose, senere også over for andre patientkategorier. Hans første publikation om dette emne er fra 1906 (14). Der fremkom nok i det følgende kvarte århundrede spredte meddelelser om forsøg på psykoterapeutisk udnyttelse af gruppeimpulserne, men i al almindelighed er gruppeformen i lange tider blot blevet anvendt som ramme for beskæftigelse, underholdning, genopdragelses- og resocialiseringsarbejde i psykiatriske, pædagogiske og penitentiære institutioner. Egentlig psykoterapi mente man indtil for en snes år siden kun at kunne praktisere i et mere snævert og direkte patient-terapeut-forhold. Anerkendelsen af og viderearbejdet med de psykoanalytiske grundsætninger (her især af betydning: begreberne overføring, modstand og indsigt) banede imidlertid vejen for en udvidet anvendelse af de individuelle psykoterapeutiske metoder. Det meget udstrakte behov for psykiatrisk terapi, der gjorde sig gældende under og efter verdenskrig II, aktiverede i høj grad de bestræbelser, der allerede var i gang før krigen. Især i Amerika og England blev der arbejdet energisk med disse tanker, der udformedes på forskellig vis. I 1943 havde gruppe-

terapiformen vundet et sådant terræn, at man i USA stiftede The American Group Therapy Association med særlige krav m. h. t. optagelse (16). I 1945 kunne dette selskab udgive en bibliografi med 140 numre om arbejder vedrørende gruppeterapi. I 1948 forelå der over 2000 afhandlinger om emnet (12), og der fremkommer stadig nye meddelelser. Denne særlige behandlingsform har således været i hastig udvikling også i efterkrigsårene.

Gruppeterapiens almindelige teori og teknik skal iøvrigt ikke omtales nærmere i nærværende arbejde, der blot er en redegørelse for et enkelt forsøg, dets forudsætninger, forløb og resultater. Udførlige litteraturhenvisninger findes i flere af de citerede publikationer (især 12, 15 og 16). En fortrinlig oversigt over de principielle retningslinjers udvikling er givet på dansk af *Nørsgaard & Zahle* (12) som indledning til en redegørelse for en række forsøg med gruppeterapi på Sct. Hans Hospital (8, 12, 18).

Min egen interesse for spørgsmålet vakttes først gennem *Slavsons* oversigtsarbejder fra 1946 (15, 16), og denne interesse stimuleredes af de mange tilskyndelser til mere gruppemæssige betragtninger, som arbejdet under min ansættelse 1945—48 ved Psykopatanstalterne i Herstedvester gav anledning til. Drøftelser med de engelske kolleger, der besøgte os i de første efterkrigsår, og mine erfaringer under et studieophold i England i 1948 understregede yderligere den betydning, der må tillægges denne særlige behandlingsform. Kort efter blev jeg (som ledende psykiater ved Den midlertidige Forvaringsafdeling i Vestre Fængsel) af ydre omstændigheder i høj grad tilskyndet til at kaste mig ud i et personligt experiment. Baggrunden herfor var følgende:

Pladsantallet i afdelingen, der åbnedes i december 1948 på grund af den stadig stigende pladsmangel i hovedanstalten i Herstedvester, steg i løbet af 1½ år fra 33 til 65 og derefter i det følgende halve år til 125, et belæg som afdelingen derefter fortsatte med, indtil den et år senere (nov.-dec. 1951) flyttedes til Statsfængslet i Horsens. Disse nærmest eksplosive udvidelser i forbindelse med meget beskedne materielle vilkår (herunder de beskæftigelses- og undervisningsmæssige forhold), som afdelingen arbejdede under, accentuerede det udtalte behandlingsbehov, der i de senere år i stigende grad har gjort sig gældende på forvaringsklientellet. Da gruppeterapien foruden at rumme særlige fordele i sig selv tillige er en økonomisk behandlingsform, var et forsøg endvidere nærliggende på grund af utilstrækkelig lægelig assistance. Hovedsynspunktet var iøvrigt dette: behandlingsbehov er jævnt og simpelt udtrykt trang til at blive hjulpet; det er klinikerens opgave at forsøge at hjælpe, og det er den videnskabeligt arbejdende psykiaters pligt at gennemprøve psykoterapeutisk metodik, der med rimelighed kan antages at bringe klinikerne videre i det diagnostiske og terapeutiske arbejde.

Udvælgelse.

Stillet over for valget: gruppedannelse efter diagnose, personlighedstype eller kriminalitetsform, eller fri gruppedannelse, besluttede jeg at forsøge det sidste som det mest spontane udtryk for det ovenfor omtalte behandlingsbehov. Da det på et tidligere tidspunkt var stillet en kreds af forvarede i udsigt, når tid gaves, at etablere et mentalhygiejnisk studiekredsarbejde, faldt det ret naturligt at gå ud fra kernen i denne kreds. Der sammensattes på denne måde en gruppe på 7 mandlige forvarede af ret forskellig personlighedstype, men præget af fællesfaktorerne: alle flere gange dømt for kriminelle forhold, nu taget i forvaring på ubestemt tid i henhold til de rummelige bestemmelser i straffelovens §§ 17 og 70.

Teknik.

Forsøget gennemførtes herefter i tiden sept. 1950—juli-aug. 1951. På ganske få undtagelser nær samledes gruppen i denne tid ved et ugentligt aftenmøde på ca. 2 timer, undertiden op til 3 timer. Der afholdtes ialt 32 møder, der alle fandt sted på mit kontor i afdelingen. Jeg var selv leder, mens afdelingens forsorgssekretær virkede som iagttager og ofte tillige som deltager i debatten. Efter 10 ugers forløb deltog yderligere afdelingens reservelæge, accepteret af gruppen, mens den meget afholdte og respekterede kvindelige kandidat (reservelægens ægtefælle) på dette tidspunkt ikke ønskedes som deltager af gruppen. Såfremt dette spørgsmål senere var blevet taget op, ville hun dog formentlig også være blevet accepteret. „Opstillingen“ under møderne var den, som de forvarede var fortrolig med fra enesamtaler med mig: lægen ved skrivebordet og patienten i en behagelig stol på den anden side, idet de forvarede placeredes i en halvcirkel på patientsiden af bordet. De to mere passive deltagere fortsatte halvcirklen på lægesiden bag min plads, men således at de på naturlig måde gled ind i gruppehelheden. Under møderne serveredes the og tørre kiks af kontorets private beholdning. Der blev røget efter behag af medbragt tobak. Over mødernes forløb førtes af iagttageren to sideløbende journaler: en med referat af mødet som helhed og en over hver enkelt deltager. Disse journaler blev af leder og iagttager gennemgået sammen inden næste møde og suppleredes under disse drøftelser med notater om erfaringer i ugens løb, som kunne tænkes at stå i forbindelse med eller have betydning for gruppeterapien. Wire-recorder blev kun anvendt i et par tilfælde, og da ikke af hensyn til referatet, men udelukkende af terapeutiske grunde.

Da jeg ikke tidligere havde givet mig i kast med gruppeterapi i denne form, følte jeg det sikrest at have et konkret grundlag for drøftelserne i gruppemøderne. Forsøget havde som nævnt sit ud-

spring i et tidligere løfte om en mentalhygiejnisk studiekreds; som udgangspunkt benyttedes derfor *Bowmans* lille bog: „Sindshygiejne til hverdagsbrug“ (2). Denne bog indeholder kapitler om: arvets betydning for menneskets adfærd, de legemlige forholds betydning for menneskets adfærd, hormoner, legemlige sygdommes indvirkning på sindstilstanden, instinkter og følelser, børns opdragelse, børn i opvæksten, vejen til sjælelig sundhed, træthed og hvile, tobak og alkohol, hverdagens sindshygiejne, kønsliv og ægteskab, sindshygiejne og livsanskuelse. Hvert af disse kapitler brugtes som indledning til et tværsnit gennem de deltagende forvarede enkelte tilfælde, idet der tilstræbtes en teknik af dynamisk karakter: meddelelse gennem overvejende fri association, fortolkning af adfærdsmønstre, opnåelse af indsigt i egne og andres konflikter, og tilsidst en sammenfattende gennemarbejdelse af alt indhøstet materiale. Der blev naturligvis tillige ikke sjældent lejlighed til at give almindelig direktiv psykoterapi, ofte i tilslutning til diskussion af en eller anden frisk konflikt fra dagliglivet i afdelingen. I adskillige tilfælde efterfulgtes gruppemødet af enesamtaler med deltagere, der havde fået afdækket stof, som måtte diskuteres, men som vedkommende i første omgang ikke havde mod til at fremkomme med i gruppen; almindeligvis stillede jeg som betingelse, at vi i sådanne tilfælde indledte næste møde med at gøre rede for, hvad sådanne enesamtaler havde drejet sig om. Derved accepteredes fænomenet, og iøvrigt aftog det i hyppighed, efterhånden som gruppesamspillet udviklede sig. Kontakter med gruppens deltagere i ugens løb gav ligeledes ofte anledning til debat ved det følgende møde. — Efter afslutning af tværnsitdrøftelserne gik man over til at lægge længdesnit gennem de enkelte tilfælde med basis i journal, akter m. v., og det stof, der var fremkommet under gruppearbejdet. I to tilfælde suppleredes behandlingen med narckoanalyse, og også det herunder oplyste blev inddraget i længdesnitsdebatte.

Deltagerne.

Inden forløbet af forsøget skildres, foretages her en kort præsentation af de deltagende forvarede, nævnt efter graden af den aktivitet, de havde udfoldet m. h. t. gruppens dannelse (alderen er angivet pr. 1/9-51).

A (j. nr. 488/48), indlagt 6. 12. 48: 32-årig ugift kontorist og hospitalsportør. Enebarn, opdraget i hjemmet, hvor de økonomiske forhold var ret gode, mens der var disharmoni mellem forældrene med indbragen af forvarede i konflikterne. Moderen døde 1937, og faderen suiciderede 1943. Har drukket en del og været inde i misbrug af narcotica. I sexuel henseende masochist. Siden 1940 straffet 6 gange for bedrageri med fra 3 mdr. til 3 års fængsel. Psykopatforvaring 1948

for bedrageri og dokumentfalsk. — Forud for sidste dom af Retslægerådet (RR) betegnet som normalt begavet psykopat af holdningsløs mytoman type.

B (j. nr. 688/50), indlagt 25. 3. 50: 33-årig ugift arbejdsmand og repræsentant. Moderen døde, da forvarede var 11 måneder gammel. Derefter opdraget af mormoderen, indtil faderen indgik nyt ægteskab, da forvarede var 8 år. Kunne imidlertid ikke med stedmoderen og kom på forskellige skole- og lærlingehjem. Efter hjemgivelsen fra børneforsorg ikke kunnet tilpasse sig socialt. Har haft mange forskellige beskæftigelser. Siden 1938 straffet 7 gange for tyveri og andre berigelsesforbrydelser med fra 40 dg.s (betinget) til 2 års fængsel. Psykopatforvaring 1949 for tyverier fra cykler samt cykletyveri. — Forud for sidste dom af RR betegnet som normalt begavet psykopat af selvhævdende og holdningsløs type.

C (j. nr. 663/49), indlagt 16. 9. 49: 25-årig arbejdsmand. Moderen døde, da forvarede var 9 måneder gammel, hvorefter faderen giftede sig med forvaredes moster. Begyndte 15 år gammel beluringer og fortsatte hermed bortset fra en periode, hvor han var forlovet. 2 gange under børneforsorg for tyveri, underslæb m. v. (1942—44 på ungdoms- og lærlingehjem). 1945 1 års fængsel for tyveri; 1948 80 dg.s fængsel for beluringer. Psykopatforvaring 1949 for en række indbrudstyverier. — Forud for sidste dom af RR betegnet som normalt begavet, selvusikker og viljesvag og siden puberteten lidende af en udtalt sexualneurose.

D (j. nr. 699/50), indlagt 10. 5. 50: 27-årig arbejdsmand. Farmoderen og faderen led af melankoli, faderen tillige alkoholist, suiciderede 1945. Hjemmet yderst dårligt og disharmonisk; forældrene skilt, da forvarede var 8—9 år gammel. Har siden det 20. år drukket kraftigt. Gift 1947, separeret 1950. 1944—48 5 gange straffet for tyveri, hæleri og overtrædelse af afholdspålæg med fra 14 dg.s hæfte til 18 mdr.s fængsel. 1949 psykopatforvaring for bedrageri, tyveri m. v. — Forud for sidste dom af RR betegnet som en lidt småtbegavet psykopat af viljesvag, moralsk afstumpet type og forfalden til drukkenskab.

E (j. nr. 704/50), indlagt 13. 5. 50: 27-årig ugift gartnermedhjælper. Forældrene skilt, da forvarede var 2 år gammel; opdraget hos moderen i stærkt religiøst miljø af noget forskruet type. 1942—45 på sindsygehospital. 1946—48 3 gange straffet for tyveri og dokumentfalsk med fra 80 dg.s til 8 mdr.s fængsel. 1949 psykopatforvaring for tyveri, forsøg herpå samt overtrædelse af rationeringsbestemmelserne. — Forud for sidste dom af RR betegnet som sinke og psykopat af holdningsløs, affektuligevægtig type.

F (j. nr. 692/50), indlagt 6. 5. 50: 31-årig gift tidligere sømand. Hjemmet godt. 1935 under børneforsorg på grund af tyveri og underslæb. Efter skolen sejlet indtil det 18. år. 1941 Finlandsfrivillig; 1942 såret i underlivet og hjemsendt efter langvarigt hospitalsophold. 1939—47 3 gange straffet for tyveri, bedrageri, ægteskabsbedrageri, underslæb m. v. med fra 60 dg.s (betinget) til 14 mdr.s fængsel. Desuden 1946

18 mdr.s fængsel for landsskadelig virksomhed. Psykopatforvaring 1949 for ægteskabsbedrageri m. v. (blev under sagen gift med „offret“). — Forud for sidste dom af RR betegnet som en jævnt begavet, holdningsløs, stemningslabil psykopat, som i en række år har været hengiven til misbrug af morfin og andre narcotica.

G (j. nr. 632/49), indlagt 7. 4. 49: 32-årig separeret arbejdsmand. Forældrene skilt, da forvarede var ganske lille. Opdraget hos moderen under meget dårlige forhold. Tidligere straffet med ungdomsfængsel og 1½ og 1 års fængsel for tyverier. Psykopatforvaring 1948 for tyverier. — Forud for sidste dom af RR betegnet som psykopat i udtalt grad af holdningsløs, sensitiv og depressiv type med udtalte kriminelle tilbøjeligheder.

Forløb.

Forud for den egentlige møderække afholdtes et indledende møde, ved hvilket der redegjordes for gruppeterapiens formål og forskellige metoder, ligesom de rent praktiske aftaler m. h. t. tilrettelæggelsen blev truffet. Dette møde er holdt uden for den nummerering, som omfatter de egentlige terapimøder, der gives nedenfor i stærkt sammentrængt referat af de mest karakteristiske træk ved møderne.

Møde nr. 1: Lederen giver en oversigt over mentalhygiejnens historie, udvikling og formål. Grundbogens kapitel om arvets betydning bliver gennemgået. Dette fører til en længere drøftelse af forholdet mellem personlighed, miljø og adfærd, hvilket giver lederen anledning til at forklare de rationaliserings- og forsvarsmekanismer, nogle af deltagerne lægger for dagen. I tilslutning hertil opstår diskussion om psykopatibegrebet og de retslige mentalobservationer. A, B, C, og D er særlig ivrige deltagere i debatten. C, D og F påstår, at de gav vildledende oplysninger ved observationen for at komme i psykopatforvaring. B oplyser ligeledes, at han tilstræbte at få forvaring, idet han lod sig forlede af lægerne og juristerne, men at han nu er blevet klogere og ville have foretrukket hvadsomhelst andet! Mener iøvrigt, at det er forkert, at mentalundersøgelserne finder sted under sagen, idet observanderne ikke er i deres normalt tilstand og let reagerer anderledes, end de ellers ville gøre. A udtaler stiltfærdigt, at han havde intet valg; hans særlige vanskeligheder vil kun kunne behandles her eller på et sindssygehospital. Via mentalobservationerne kommer man til personalets iagttagelser og rapporter inden for anstalterne. Især F føler sig prisgivet vilkårlighed.

Der er aftenen igennem livlig samtale. Emner og eksempler afløser med fastere og løsere associationer hinanden. Der er god aktivitet fra deltagerens side med undtagelse af E og G, der viser delvis og fuldstændig passivitet. Atmosfæren virker ganske naturlig.

Møde nr. 2: Drøftelsen af de arvelige faktoreres betydning fortsættes. I tilslutning hertil gennemgås sterilisationslovgivning, der udløser

debat om ægteskabslovens bestemmelser om psykisk abnorme personer. Herved glider man hurtigt over i en ivrig diskussion om de forvaredes forhold efter prøveudskrivningen og dermed i det hele de tidligere kriminelle forhold ude i samfundet. Især D omtaler i en længere monolog sine erfaringer med praktiske eksempler. Anfører hvorledes hentydninger til hans fortid flere gange har medført, at han selv har forladt arbejdspladser, har følt sig usikker, er begyndt at drikke og kommet ind i ny kriminalitet. Straffeattester og avisernes tåbelige skrivelser drøftes. Indlæggene kommer især fra C, A og B; sidstnævnte fører med let hentydning til sig selv drøftelsen ind på børneforsorgsproblemet: det er her, man bør sætte ind. Er også ivrig efter at få begyndt med barndommen i gruppedebatten og synes, vi spilder tiden ved at gå frem efter bogens kapitler. Lederen stiller sig ikke afvisende, men henviser til den oprindelige plan, efter hvilken de indledende timer skulle benyttes til at lære hinanden at kende. A anfører, at bogens faktiske oplysninger er nyttig viden og velegnet som udgangspunkt. E mener ikke man allerede nu kan blotte sig selv helt.

Diskussionen er livlig uden døde punkter. Passiv er kun G og tildels E. A og B lidt tilbageholdende i begyndelsen af mødet. På grund af emnernes karakter inddrages observatøren et par gange i samtalen.

Møde nr. 3: Lederen opridser forløbet af de to møder; opfordrer E og G til mere aktiv deltagelse. Gennemgår derefter kapitlet om de legemlige forholds betydning for menneskets adfærd. Psykosomatiske fænomener omtales, og F, A og C giver selvoplevede eksempler fra defækations- og urineringsområdet: C nævner bl. a., at han, når han som barn blev afstraffet med klø, først fik ro på sig, når han havde urineret i sengen. E fortæller, at han får fantomsmerter i et par manglende fingre, når han kommer i affekt. Masturbation drøftes. — Lederen begynder herefter gennemgangen af den interne sekretion, hvilket giver anledning til en række rent biologiske spørgsmål fra B, C og E. Omtalen af kønskirtlerne og deres hormonale funktion medfører en lang, ivrig og tildels affektladet diskussion om kastrationsspørgsmålet; alle de forvarede undtagen G deltager heri. D har været et kastrationstilfælde på nært hold og er blevet stærkt påvirket heraf. C har haft en del spekulationer over, hvorvidt kastration kunne komme på tale for hans vedkommende; han beroliges i så henseende.

Diskussionen viser, at selv mere prekære personlige emner kan drøftes frit i gruppen, men enkelte bemærkninger tyder på, at man ikke skal forcere de mere individuelle analyser. E er mere med, mens G fortsat er tavs.

Møde nr. 4: Lederen gennemgår kapitlet om legemlige sygdommes indflydelse på sindstilstanden. Der afbrydes med adskillige spørgsmål. E overrasker ved at åbne diskussionen med grundbogens eksempel vedrørende hjernelæsioner og karakterforandring. Omtalen af de af åreforkalkning i hjernen fremkaldte virkninger, derunder den sjælelige reduktion, der kan medføre kriminelle transaktioner fx. hos ellers hæderlige ældre sagførere, udløser en voldsom diskussion om den lige

behandling for domstolene med indlæg fra B, A, C og D; dette følges af eksempler på, at „pænere“ folk behandles på en anden måde i fængslerne end de øvrige fanger. C og D kommer hermed også ind på den psykologiske virkning af fængslernes forældede disciplinære strafs-system, der tvinger fangerne til at lyve og hykle. C mener at forvaringsinstituttets ikke-straffende holdning giver anledning til mere eftertanke. Dette fører til en livlig debat (især C, B, D og A) om de forvaredes utryghed ved at være underkastet det menige personales bedømmelse. — Der fortsættes med instinkter og følelser. Gennemgangen afbrydes meget hurtigt med spørgsmål om forholdet mellem fri vilje og straf, konstitutionel psykopati contra miljøskade (B), samt om hvorvidt psykopati overhovedet kan behandles (F). Det kommer igen til en stærkt affektpræget diskussion om vanskelighederne efter udskrivningen. B, D, F og C røber tydelig angst for tilværelsen ude og for det eventuelle nederlag.

Mødet er præget af særdeles livlig ordvexling, selv indledningerne afbrydes oftere end hidtil. G er stadig passiv. E forsøger et par gange skruet og kantet at få noget frem. F bevæger sig i det mere overfladiske.

Møde nr. 5: Dagens emne er psykiske konflikter. Begrebet modstridende følelser udløser strax livlig debat med mange personlige eksempler (D, F, A, B og C). D vender tilbage til forrige kapitels udredning om kampinstinkter, har ikke kunnet få det til at passe med egne erfaringer; C forklarer ham meningen. Herefter drøftes konfliktudløsning, dysforier og søndagstristhed (som alle deltagerne med ægte oplevelseskvalitet beretter om). Associationer giver lederen anledning til omtale af fortrængninger, fortælelser, fejlhandlinger og drømme. B, D, C og F bringer eksempler. C og B foreslår, at man nu går dybere ned i de individuelle problemer, men et rundspørge viser, at den hidtil fulgte langsomme fremfærd tiltaler flertallet. E har et spørgsmål om angst indeklemt fra et tidligere møde, søger forgæves at intellektualisere på et upersonligt plan, men de øvrige deltagere går alle ind for, at han fortæller løs uden hæmninger. Under E's påfølgende stærkt personlige, affektprægede beretning opstår en påfaldende solidarisk og beskyttende atmosfære, der letter E fremstillingen. Via begrebet angst kommer drøftelsen ind på problemet klø i lukkede anstalter (alle deltager!). D får lejlighed til en større udredning om sin holdning til overmagt, overgreb og slagsmål. B griber ind med et spørgsmål, hvorvidt det ikke er D's egen natur, der fører ham ind i slagsmålsaffærer, dette indrømmer D og forsøger med udgangspunkt i sit miljø at give en forklaring på, hvorledes han er blevet sådan.

Mødet er især præget af, at en af gruppeterapiens ideer, gruppesamspillet (group interaction) er ved at komme tydeligt frem. Frihed og åbenhed gør sig i stigende grad gældende. G er stadig meget passiv.

Møde nr. 6: Lederen giver en kort vurdering af arbejdets fremskridt. Der fortsættes med problemet psykiske konflikter. Dagdrømme drøftes. A nævner, at han hver ledig stund er optaget af tanker og forestillin-

ger om, hvorledes han kunne have haft det, hvis han ikke var blevet kriminel. D fortæller om de luftkasteller, han sad i fængslet og byggede efter at være blevet gift; forestillede sig som lykkelig ægtemand i gode solide kår, men da han kom ud, var ingen af forudsætningerne tilstede; da han så det ville tage for lang tid at realisere drømmene, opgav han med det samme. G griber overraskende ind i drøftelsen og giver et lignende eksempel som D; da han blev idømt ungdomsfængsel, ville han ikke acceptere dommen og pådrog sig under afsoningen som følge af sin protest adskillige disciplinære straffe. Især under isolationen i strafcelle begyndte han at indleve sig i forestillingen om at være en velhavende grosserer med en behagelig tilværelse (god mad, cigarer, vin, piger etc.); blev ved med at sysle med denne tanke, og ser heri en af grundene til, at han recidiverede. A og D giver eksempler fra barndommen. — Lederen omtaler herefter emnerne fantasi, hysteri og sublimering; ingen egentlig drøftelse. — Gennemgang af grundbogens kapitel om hørnenes opdragelse påbegyndes. G, E, D og C omtaler forholdet til deres søskende, men diskussionen går trægt, især på grund af B's demonstrative passivitet.

Mødets atmosfære er især præget af en spænding, der udstråler fra den passive B, for hvem barndomsproblemerne (som anført i referat af møde nr. 2) er et afgørende område. G er for første gang med på en fri og naturlig måde, og E er ved at finde sin form for deltagelse i gruppens drøftelser.

Møde nr. 7: I lederens forfald gennemføres mødet under ledelse af forsorgssekretæren, der giver en oversigt over principperne i anstaltens forsorgsvirksomhed. D afbryder efter 10 minutters forløb, og en livlig debat opstår; især anstaltens krav under prøveudskrivningen diskuteres. Deltagerne vejledes, og det fremhæves, at forsorgsarbejdet må betragtes som en fortsættelse af behandlingen i anstalten. Deltagerne giver som helhed udtryk for god forståelse, mens B (der som venteligt er mere aggressiv i lederens fravær) stiller spørgsmålet, om der overhovedet finder nogen behandling sted i anstalten! Dette udløser ivrig meningsudveksling; især D går stærkt ind for forvaringsidéen og nævner eksempler på, hvorledes behandlingen i afdelingen har tvunget ham ind i en helt anden udvikling end tidligere; støttes på en lidt udvendig måde af G, mens C og A søger at intellektualisere drøftelsen ved at trække faktorer som hykleri og angst med ind i billedet. D og C trænger B hårdt, og han må indrømme, at også han nu ser problemerne på en anden måde end tidligere, men det ville han også være kommet til på fri fod! Hans selvhævdelse og indstilling til psykopatibegrebet bliver påny drøftet.

Mødet er præget af såvel gruppensamspil som gruppespænding. Den sidste udgår fra den aggressive B og den passive F, der henimod mødets slutning erklærer, at „det hele er noget pjat og humbug“. Øvrige deltagere er meget aktive; bølgerne går undertiden højt, men tonen er som helhed urban. E er fraværende på grund af sygdom.

Møde nr. 8: Man fortsætter temaet fra møde nr. 6, børnenes opdra-

gelse. Spørgsmålene disciplin og straf belyses af hver enkelt deltager. D, A, C, E og G giver gode redegørelser, mens F er overfladisk og B reserveret. C anfører, at han som barn ville have foretrukket afstraffelse fremfor den tavse fordømmelse, hans far praktiserede; A skildrer det dybe indtryk, forældrenes mange skænderier gjorde på ham; D mener, at de mange klø, han fik som barn, var fuldt ud fortjent, og at de ikke har haft nogen uheldig indvirkning på hans udvikling! — Da drøftelsen er ved at ebbe ud, opfordres B af lederen til at fortælle om sin barndom; han søger at undslå sig: det vil tage for lang tid, det vil kede de andre etc.; modsiges kraftigt og kommer derefter i gang med en udmærket, stærkt følelsespræget, men alligevel klart gennemtænkt redegørelse for sine forhold i barndommen. Det virker tydeligt afspændende på ham.

Mødet er præget af mange gode indlæg. Gruppesamspillet modnes mere og mere. Der vises en fortrinlig fællesskabsfølelse, når en deltager alvorligt ønsker at få sine egne problemer frem.

(I den følgende uge blev der 3 pladser ledige på psykopatanstaltens halvåbne afdeling Lekkende ved Mern. Kun G ønskede at være med ved fordelingen af disse, mens de øvrige forvarede direkte frabad sig overflytning på grund af deres deltagelse i gruppeterapien. G overflyttedes sammen med to forvarede uden for gruppen og udgik dermed af forsøget.)

Møde nr. 9: D indleder strax ved sin ankomst ret aggressivt med et „personligt“ spørgsmål til lederen. Flere af deltagerne har i dagens løb været i heftig diskussion om moralspørgsmål og om årsagen til, at nogle bliver kriminelle. C har herunder hævdet, at de ikke-kriminelle ledes af en indre tilskyndelse til at gøre det rigtige, mens D har hævdet, at det er angsten for straffen, der er afgørende. Livlig debat mellem C, D, B og A. — Optagelse af nyt medlem i stedet for G drøftes; C, A, D og E er ikke afvisende, mens B og F mener, at det er for sent; spørgsmålet falder. — Lederen redegør for en enesamtale med F, der har villet forlade gruppen, fordi han ikke mener at kunne redegøre for sine barndomsforhold uden at „svine forældrene til“. Har dog under denne samtale indvilliget og giver nu en noget knudret, besværet og affektpræget beretning om en række traumatiserende begivenheder i barndom og ungdom. Hans fremstilling mødes med forståelse og varme, der stilles spørgsmål og gives supplement fra de øvrige, især D. Lederen neutraliserer atmosfæren inden mødets afslutning ved drøftelse af nogle almindelige anstaltsspørgsmål.

Mødet er stærkt præget af gruppensamspil og en solidaritet, der tyder på dannelsen af en gruppemoral. Alle deltagere er aktive. Der udstråler stadig en vis spænding fra B.

Møde nr. 10: Lederens gennemgang af betingede reflexer udløser ingen personlige bemærkninger. — Omtalen af børns fantasivirksomhed fremkalder erindringer hos C og A om opdigtede historier i barndommen. — Afsnittet om børn i opvæksten fremkalder først spontane afbrydelser, da man når til skolens og skolekarakterernes senere ind-

flydelse. E gør indgående rede for sine vanskeligheder ved at hævde sig i skolen; hans beretning er tung og omstændelig, og hans vurderinger halter ofte, men de øvrige deltagere viser god forståelse for E's vanskeligheder.

Mødet er som helhed præget af en noget mat diskussion; D er fraværende på grund af sygdom, og den spontane, impulsive måde, han plejer at give udtryk for sine indfald på, savnes. — Gruppen accepterer reservelægens fremtidige deltagelse.

Møde nr. 11: Lederen gennemgår pubertetsalderens vanskeligheder. C beretter om sin opposition mod forældreautoriteten, mens D påny omtaler sit miljø, hvor forældreautoriteten manglede. E fører debatten ind på seksuelle vanskeligheder. C hjælpes (eller provokeres) af de øvrige til at redegøre for sine belinger. A fortæller spontant om sine perverse masochistisk prægede praktikker. C og A loves individualbehandling (narkoanalyse).

Drøftelserne går af og til lidt trevent, men der tales dog frit om disse ømtålelige personlige spørgsmål; det er tydeligt, at den gunstige gruppeatmosfære bidrager hertil.

Møde nr. 12: Der kastes et blik tilbage, og en række almindelige spørgsmål drøftes, dels daglige praktiske, dels principielle problemer vedrørende forvaringen. Den skuffelse mange forvarede føler, når de sammenligner de virkelige forhold med de oplysninger, som de under sagen har fået af anklager, forsvarer eller dommer, omtales særligt. Alle deltager i en drøftelse af behandlingen i forvaringsanstalten; C og D mener at forvaringsopholdet har givet dem større indsigt i deres personlighed og dens muligheder. A anfører, at en vurdering af opholdet først kan gives efter udskrivningen.

Der er under hele mødet livlig drøftelse, i en fri og afspændt form. Reservelægen deltager for første gang, hvilket ikke påvirker debatten.

Møde nr. 13: Der opstår strax en længere drøftelse som følge af, at den tidligere gruppedeltager G for 2 dage siden er undvejet fra Lck-kende. Det foreslås fra flere sider, at han skal opfordres til i gruppen at gøre rede for motiverne til undvigelsen, der af gruppen føles som en svigten; da man imidlertid mener, at G's tilbagevenden til gruppen vil kunne virke hæmmende på den frie drøftelse, falder hele spørgsmålet. — Gennemgangen af grundbogens kapitel om vejen til sundhed i sindet giver lederen lejlighed til at give en vurdering af deltagerens erkendelse af egen personlighedsstruktur, som den har manifesteret sig i det hidtidige gruppearbejde; vurderingen synes på fornuftig måde at blive accepteret af de pågældende. — Ved omtalen af begrebet overkompensation indrømmer B, at han nu klarer sig bedre i den daglige adfærd på grund af drøftelserne i gruppen.

Diskussionen er levende, der kommer adskillige positive indlæg. A er noget tavs (indisponeret på grund af stærk forkølelse?) uden at give anledning til spænding.

Møde nr. 14: En indledende bemærkning fra D vedrørende hans vægttab og kostforholdene i afdelingen giver anledning til, at mange

andre af dagliglivets forhold, der er knyttet en del affekt til, debatteres; D, B og A fører ordet. — C, der ved mødets begyndelse har beklaget sig over søvnløshed, er under drøftelsen, som han ikke deltager så ivrigt i som han plejer, ret aggressiv og spændt. Under diskussionen herom mener man at kunne lokalisere tidspunktet for denne dysforis indtræden til omkring tidspunktet for forvaredes redegørelse for sine seksuelle problemer (4 uger i forvejen); C vil ikke nægte, at der kan være en genetisk sammenhæng mellem disse to fænomener, men har ikke tænkt over det før nu.

Atmosfæren er denne gang noget spændt på grund af C's tilstand; gruppens helhed synes ligeledes påvirket af, at E og F er fraværende på grund af sygdom.

Møde nr. 15: Lederen gennemgår kapitlet om træthed og hvile. E kommer med en længere beretning om den konstante træthed, der har præget ham fra barndommen, og som adskillige gange har givet ham prædiketet doven; erkender at han arbejder bedst under opsigt eller i gruppe med andre. C fortæller om en overvældende træthed, han bemægtiges af umiddelbart efter sine lovovertredelser. D kommer igen ind på sit vægttab og den dermed forbundne træthed; mener at spekulationer kan være medvirkende årsag. B mener at træthed og ulyst til arbejdet er en ganske naturlig ting, når arbejdet ikke interesserer én. B's udredning bliver udgangspunkt for en længere diskussion om vanskelighederne ved at komme i gang efter mange års ophold i anstalten. A og D deltager ivrigt, er ikke så skeptiske som B. — Efter gennemgangen af kapitlet om tobak og alkohol redegør A, B og F for deres medicinmisbrug.

Mødet er præget af stor aktivitet; der tales frit og sagligt. E åbner sig ret godt og taler mere ubesværet end tidligere. F er stadig noget overfladisk. C virker efter sidste mødes analyse af hans dysfori og en mellemliggende enesamtale mere afspændt, men er lidt mere oppositionel end forhen.

Møde nr. 16: I lederens forfald ledes mødet af reservelægen. Grundbogens kapitel om hverdagens mentalhygiejne gennemgås. Man drøfter herunder problemet tilfredsstillelse ved arbejdet, og dette fører påny ind på en livlig debat om, hvad de forvarede venter af fremtiden, herunder de forsorgsmæssige problemer. Alle deltager. B får igen lejlighed til at rejse spørgsmålet om diagnosen og begrebet psykopati; diskussionen herom frugtbargøres ved at blive drejet ind på muligheden af, at man kan ændre karakteren gennem systematisk opøvelse af mere adækvate reaktioner, således som behandlingen i afdelingen tilstræber. Alle mener, at sådanne muligheder foreligger. D belyser som så ofte før situationen med eksempler på personlige konflikter fra dagliglivet i afdelingen; B og A har gode indlæg i denne forbindelse. — Grundbogens stof udtømmes. Man søger at få en vurdering af det hidtidige udbytte. A og B mener, at der er skabt et godt alment grundlag for viderearbejde. E lægger hovedvægten på at det nu er muligt for ham at tale friere og optræde mindre kantet. — Man aftaler endnu

en tid at fortsætte med problemer, der kan tænkes at være fælles for flere, inden man går over til en systematisk gennemgang af de enkelte tilfælde.

Mødet er især i begyndelsen præget af at være ledet af en anden, men trægheden overvindes efterhånden.

Møde nr. 17: D åbner uden formaliteter aftenens drøftelser med en redegørelse for, hvorfor han idag har nedlagt sit arbejde i protest over den arbejdsducør han får. Hans indlæg er stærkt affektbetonet og indeholder adskillige aggressive udfald mod lederen; ind imellem kommer hans sædvanlige form for skyldbevidsthed og strafbehov tydeligt til orde. C og A bringer på en måde, der på samme tid er solidarisk overfor D og diplomatisk udglattende overfor lederen og afdelingen, forslag til konfliktens løsning. B ønsker først ikke at udtale sig, påhører D med lukkede øjne, hovedrysten og overbærende smil. Presset frem af de andre fremhæver han, at D's konflikter må være fremkaldt af ham selv, og påpeger at det kun er bestemte forvarede, der stadig kommer i konflikt; mener at D opsøger konflikten og blot rationaliserer den ved hjælp af indtræffende omstændigheder; går imod A's og C's forslag om en lempelig løsning af D's arbejdsproblem. B's indlæg er af stor virkning, A, C og D selv bliver stærkt usikre, D ligefrem rådvild, øjner sine egne fejl. D slår dog kort efter igen over i meget aggressive udfald mod afdelingen, især lederen. A og C går påny ind for en løsning i form af en hjælp til D.

Lederen resumerer den meget bevægede aften, påpeger gruppesamspillet og den dynamiske baggrund for D's voldsomme aggression mod lederen, hvilket medfører en drøftelse af det hensigtsmæssige i, at afdelingens leder samtidig er leder af gruppeterapien; der er enighed om, at dette ikke har virket hæmmende på de nu forløbne 5 måneders arbejde, og at de praktiske forhold iøvrigt ikke havde muliggjort nogen anden udvej. — F er fraværende uden motivering.

Møde nr. 18: Lederen meddeler, at han, efter ikke at have haft normal ferie i 3½ år, nu efter afdelingens to store udvidelser og dens forestående flytning, agter at holde fri en måned. Meddelelsen mødes med beklagelse, men med sympatisk forståelse. Det vedtages, at gruppen arbejder videre under reservelægens ledelse. — En række konkrete forhold i afdelingen giver anledning til en drøftelse, der afdækker en del aggression; især D er aktiv, men ikke så udtalt som ved sidste møde.

Stemningen er i begyndelsen ligefrem trykket. Efter lederens redegørelse for baggrunden for hans bortrejse kommer diskussionen ind i den sædvanlige frie form; især D's aggression virker afspændende på atmosfæren som helhed. — F er fraværende uden motivering.

Møde nr. 19: De forvarede indleder selv med en forespørgsel om, hvad der er sket i anledning af de ved forrige møde kritiserede forhold. Dette fører videre til en drøftelse af de verserende rygter om afdelingens flytning til Statsfængslet i Horsens og de forskellige bestående institutioners større eller mindre egnethed som forvarings-

anstalt. Denne drøftelse fortsætter i en debat om en lang række kriminologiske problemer. Det er særlig B, A og C, der fører ordet. B lufter som tidligere den tanke, at det er underordnet, hvorledes man griber sagen an for de voksnes vedkommende; det afgørende er, at man kommer børnene til hjælp så tidligt som muligt. Det er dog tydeligt, at B nu føler sig mindre overbevist om sine synspunkters rigtighed end tidligere, og at han ikke helt vil afvise den mulighed, at man også kan hjælpe de voksne.

Der er god diskussion aftenen igennem, og der kommer især fra B, A og C gode og gennemtænkte indlæg baseret på egne erfaringer. Iagttageren deltager flere gange i drøftelsen. — F er fraværende uden motivering, D på grund af utilpashed (har forud for mødet bedt kammeraterne om godkendelse!).

Møde nr. 20: Mødet ledes af reservelægen. Man indleder med en drøftelse af almindelige problemer, herunder påny de forskellige cirkulerende rygter om afdelingens flytning. Statsfængslet i Horsens har været nævnt i pressen. C og A ytrer ønske om at flytte med for at kunne blive under afdelingens ledende psykiater. — E har efter sidste møde udtalt „had til samfundet“; ville gerne i gruppen gøre rede herfor. Han vægrer sig dog i dag, og trods meget kraftige opfordringer fra de andre kommer han ikke rigtigt i gang. Kredser som ved tidligere lejlighed om sit ophold på sindssygehospital, hvilket giver anledning til, at de andre ligefrem underkaster ham krydsforhør m. h. t. årsagen til indlæggelsen. Især A trænger ham hårdt. E anfører, at han enten ikke kan eller vil huske årsagen. C mener, at det er forkert ikke at ville huske fortiden. Debatten fører hurtigt ind på E's hidsighed, hans ambivalente forhold til moderen („jeg elsker og hader hende samtidigt“). Mod slutningen af drøftelsen tangeres E's seksuelle vanskeligheder.

Debatten er uhyre livlig aftenen igennem; spørgsmål og svar krydser luften. E kommer flere gange i stærkt affekt, men bliver mere og mere åben. Det letter ham tydeligt at få talt om problemerne. Hans skruede tankegang giver undertiden anledning til en noget hårdhændet behandling fra de andres side, men stadig inden for grænsen af hvad E kan tåle. Gruppensamspillet kommer tydeligt frem; deltagerne ser klart fordelene ved, at „sandhederne“ kommer fra ens egne. A tager intellektuelt og systematisk på tingene; D bolttrer sig og afslører en god portion sund sans. — B er fraværende uden grund (har senere klaget over at have haft hovedpine). F er påny fraværende og må betragtes som udgået.

Møde nr. 21: Mødet ledes af reservelægen. Man indleder med en drøftelse af C's forhold, idet han selv fremdrager en rapport om, at han har vanskeligt ved at komme op om morgenen. Anfører som grund, at han hver nat ligger vågen til ca. kl. 1 på grund af spekulationer, dels over sin sag, dels over fremtiden. Han mente oprindeligt, at der måtte være en sammenhæng mellem hans seksuelle forhold og kriminaliteten, og anførte dette ved mentalobservationen. Mener nu, at forbin-

delsen kun er indirekte: han blev anholdt nogle gange for beluringer, og da politiet hver gang mødte op i hjemmet, bad forældrene ham til sidst om at flytte. Kom herved ind i vanskeligheder og begik sit første tyveri og lod derefter stå til. Benægter seksuelle følelser i forbindelse med tyverierne. Kan han nu ikke tøjle sine følelser, mener han, at der kun kan være kastration tilbage. Samtlige øvrige deltagere protesterer, idet de hævder, at beskuelsen i og for sig er en naturlig ting, og at C må kunne ledes ind på mere naturlig vej. E indrømmer, at han har det på samme måde som C. C nævner, at hans tilbøjelighed har givet ham en vis mindreværdsfølelse. Dette fører D ind på spørgsmålet om skyldfølelse, idet han anfører, hvorledes han, når han arbejder alene i cellen, onanerer mere, får samvittighedsnag, bliver rastløs og nervøs.

Debatten går iøvrigt noget trægt. A er temmelig passiv og føler sig tydeligt ilde berørt af emnets karakter. D's udtalelse om skyldfølelse fører over en række bemærkninger herom til en drøftelse af almindelige spørgsmål, hovedsagelig vedrørende behandlingen i forvaringsanstalten. B er fraværende uden grund (det må formodes, at han ikke ønsker at deltage under reservelægens ledelse).

Møde nr. 22: Afdelingens leder har påny overtaget ledelsen af gruppemøderne. Man drøfter efter en kort rejseberetning af lederen først og fremmest de nu mere faste planer om flytning til Statsfængslet i Horsens, der optager de forvarede stærkt og giver anledning til en del uro i afdelingen. Man drøfter derefter den frafaldne F's forhold. Han lufter for tiden stor bitterhed over for afdelingen på grund af sin sag. Har over for B antydning, at han gerne i gruppen ville have dette gennemdrøftet. B foreslår, at han får lejlighed hertil, og de øvrige giver tilslutning.

Man bliver enige om, at man i de følgende møder skal behandle deltagernes enkelttilfælde på basis af deres egen beretning og det i afdelingen tilgængelige materiale. C erklærer sig villig til at begynde. — Lederen foreslår, at hver af deltagerne giver en skriftlig redegørelse for, hvad han har følt at have opnået ved deltagelsen i gruppearbejdet.

Der er på mødet almindelig livlig diskussion; man kommer ind på mange emner, uden at der fremkommer noget særligt nyt om den enkeltes forhold. — Alle deltagerne er til stede.

Møde nr. 23: Der er som ved de tidligere møder en del almindelige spørgsmål på afdelingen, der ønskes drøftet. Man gennemgår derefter de små skriftlige redegørelser, deltagerne har afgivet i ugens løb. Det går igennem alle beretninger, at man føler at have opnået bedre kontakt, at det har hjulpet at få talt om egne problemer og at se, at andre har problemer af samme art. Man mener også, at dette har medført ændringer i deltagernes daglige adfærd på afdelingen. Debatten herom viser yderligere, at det har været en stor lettelse for deltagerne i gruppen at kunne få luft for de irritationsmomenter, som uvægerligt opstår i den lukkede afdeling. Til slut drøftes igen en del almindelige spørgsmål.

Debatten er livlig, fri og positiv. — Alle er til stede.

Møde nr. 24: Mødet indledes med at D kaster sig ud i en længere monolog over de disciplinære forhold på afdelingen, nærmest som „sagfører“ for en medforvaret (ikke gruppedeltager), der på grund af en konflikt har været isoleret. D får lov til at tale ud (indvilger i, at man sætter wire-recorderen i gang), idet lederen gør opmærksom på, at spørgsmålet i og for sig falder uden for gruppeterapiens rammer. Kun E har en enkelt bemærkning at gøre. D bliver noget flov og kan ikke lade være med at le, da han får lejlighed til at høre sin egen monolog gengivet på stålbandet, hvilket har en tydelig afspændende virkning på ham.

Lederen giver en redegørelse for sit indtryk af, hvad der er opnået hidtil under gruppeterapien. Man drøfter denne opfattelse, og der er enighed om, at gruppen er blevet et samlet hele med kammeratligt præg og interessefællesskab, og at den enkelte deltager er nået et stykke vej i retning af bedre indsigt i sig selv og andres forhold. Man mener, at denne gruppe bør fortsætte, og at gruppeterapien er *en behandlingsform, der bør bibeholdes og udvides, om fornødent også efter prøvudskrivningen*. B anfører, at der ved dannelsen af fremtidige grupper bør finde udvælgelse af deltagerne sted. D og C mener, at netop denne gruppe har vist, hvor værdifuldt det er, at den har været så forskelligartet sammensat.

Man går derefter over til den planlagte gennemgang af C's tilfælde. Selv opholder han sig, efter at lederen har gennemgået materialet, ved observationserklæringen, idet han hævder, at hans udtalelser dengang var præget af, at han netop ønskede at komme i psykopatforvaring.

Det kommer ikke til nogen egentlig drøftelse af oplysningerne ud over med C selv. Der er tydeligvis en lidt spændt atmosfære i gruppen, der især udstråler fra B, under gennemgangen. — Alle deltagerne er til stede.

Møde nr. 25: Man fortsætter gennemgangen af C's forhold; han kommer fortsat med indvendinger til det, han i sin tid har oplyst, men er dog til sidst stort set enig i, at observationserklæringen holder, og at de i konklusionen optrukne perspektiver for hans behandling stadig gælder.

Man går derefter over til en tilsvarende gennemgang af A's forhold. Han kommer med en del supplerende bemærkninger, og der bliver nogen diskussion mellem ham og lederen. A må ligeledes stort set erkende, at vurderingen af ham har holdt stik.

Der er som ved sidste møde nogen spænding i gruppen, dels udstrålende fra de personer, hvis forhold gennemgås, og skabt af den særlige situation, dels især stammende fra B, der demonstrativt markerer sin passivitet. — Alle er til stede.

Møde nr. 26: Lederen gør først opmærksom på det uholdbare i den tavshed og trykkende stemning, som B's holdning de sidste gange har afstedkommet, og opfordrer B til at redegøre for årsagen til sin holdning. Det viser sig, at B i nogen tid har følt sig noget jaloux i forhold til A og C. Der opstår en længere affektpræget debat mellem C, A og D,

hvorunder denne sidste viser sin interesse for at få bilagt konflikten. Til sidst er der kun mellem B og A en affektladet atmosfære. Lederen foreslår, at diskussionen afbrydes, og at han forsøger at løse problemet ved en samtale mellem de to alene (hvilket derefter sker inden næste møde). — Alle er til stede.

Møde nr. 27: Forskellige almindelige emner drøftes, herunder et forslag fra lederen om, at gruppen holder sommerferie. Forslaget vinder ingen genklang. E fremfører et personligt arbejdsspørgsmål (ønsker fritagelse fra sin beskæftigelse i kurvemagerværkstedet, da han ikke kan enes med en medforvaret der); han overtales af de øvrige deltagere til at fortsætte.

Man går derefter videre med gennemgangen af A's sag. Hans seksuelle forhold, specielt den eventuelle forbindelse mellem hans masochisme og kriminalitet, diskuteres ivrigt.

Det er tydeligt at eliminationen af konflikten mellem A og B har frigjort atmosfæren i gruppen. Ved mødet forekommer den samme frie meningsudvexling som tidligere. De mest personlige spørgsmål drøftes uden større hæmninger. — Alle er til stede.

Møde nr. 28: Man må påny på grund af usikkerheden med hensyn til afdelingens fremtid drøfte den deraf opståede uro. Man går derefter videre med A's tilfælde. Reservelægen forelægger resultatet af den foretagne narckoanalyse. Fortolkninger og konklusion drøftes, og A akcepterer. Der stilles en del spørgsmål fra de øvrige deltagere, som tyder på at gennemgangen er fulgt med interesse. — Alle er til stede.

Møde nr. 29: Gennemgangen af A's forhold afsluttes. Man begynder en gennemgang af D's sag. Til slut drøftes igen en del spørgsmål vedrørende afdelingen, idet der hersker stor uro blandt de forvarede som helhed med hensyn til usikkerheden om, hvortil de skal flytte (Horsens, Herstedvester eller åben afdeling). — Alle er til stede.

Møde nr. 30: Gennemgang af D's forhold afsluttes. Der fremkommer intet nyt herved, idet forvarede under tværsnitsdebatterne har fået fremført alle væsentlige træk i sin personlige udvikling og kriminelle løbebane.

Bortset fra, at den almindelige usikkerhed i afdelingen afspejles i gruppen, er der en god og velafbalanceret debat. — Alle er til stede.

Møde nr. 31: Gruppeterapien afsluttes med en almindelig drøftelse i helt afspændt atmosfære, hvad gruppens egne relationer angår. Stemningen er isøvrigt præget af, at mødet afholdes aftenen før afdelingens opløsning og første etape i overflytningen til Statsfængslet i Horsens. — Til stede er A, B, C og E, mens D siden sidste møde er flyttet til Hedstedvester.

Om de enkelte forvaredes forhold før og under gruppeterapien samt om deres udbytte heraf, således som det vurderedes umiddelbart efter gruppearbejdets afslutning, kan det sammenfattende siges:

A: tilpassede sig afdelingens forhold påfaldende godt og syntes nærmest at finde en vis tryghed i indespærringen. Han gjorde åbent rede for sine problemer og røbede et iøjnefaldende stort behandlingsbehov, og han deltog i alle gruppens møder. Han var meget aktiv i gruppearbejdet, specielt når drøftelserne førte ind på hans egne vanskeligheder. I tilslutning til gruppeterapien gennemgik han nogle narkoanalytiske séancer og flere enesamtaler.

Det skønnedes, at der gennem den samlede behandling under forvarede 3-årige ophold i afdelingen var skabt et godt grundlag for videre ambulant behandling under en prøveudskrivning, hvortil han indstilledes september 1951.

B: virkede fra opholdets begyndelse meget overlegen og arrogant på selvhævdende måde, hvilket gav anledning til adskillige vanskeligheder i forholdet til personalet (forvarede talte helst kun „med vagtmestre og opefter“). Han havde en ganske god selverkendelse og et udtalt behandlingsbehov. Han deltog på værdifuld måde i det almindelige gruppesamspil, men hans arrogance slog ret ofte igennem på møderne (som han kun forsømte to gange, se nr. 20 og 21), og han var enkelte aftener i stand til at forstyrre stemningen væsentligt. Han fik gennem gruppearbejdet og ved lange enesamtaler både med lederen og iagtageren en ret indgående indsigt i sine sjælelige mekanismer, hvilket efterhånden gav sig overraskende positive udslag i hans daglige adfærd.

Det var åbenbart, at denne forvarede under gruppeterapien gennemgik en personlig udvikling, der måtte være af betydning såvel for den fortsatte behandling i forvaringsafdelingen som for det fremtidige forsorgsarbejde efter prøveudskrivning.

C: var i begyndelsen af sit ophold præget af sin umodne og drengede opførsel, men positivt indstillet over for forvaringsopholdet og med et udtalt behandlingsbehov. Han deltog ivrigt i gruppearbejdet (til stede ved samtlige møder) og gennemgik i tilslutning hertil tre narkoanalytiske séancer. Han klarede sig arbejdsmæssigt fint i fængslets vaskeri, viste stor interesse for dette fag, som det var hans hensigt at beskæftige sig med ved udskrivningen.

Den kontakt, der var skabt med den forvarede gennem en række enesamtaler forud for gruppeterapien, blev på væsentlig måde uddybet under denne. Større modenhed, bedre opførsel og arbejdsindsats prægede de sidste 1½ år af hans ophold, og der syntes at være et godt grundlag for det forsorgsmæssige arbejde med ham under en prøveudskrivning, hvortil han indstilledes november 1951.

D: viste sig ved indlæggelsen som en lidt bisset københavnerstype, førerskikkelse over for ledelige kammerater, ret godmodig og med trang til at komme ud af sin tidligere uordentlige levevis. Han var i gruppearbejdet (forsømte kun reelt en gang, se nr. 10 og 31) en meget aktiv, umiddelbart særdeles nyttig deltager, der prægede gruppesamspillet med sin primitive „sunde sans“, sit barokke lune og zünftige sprog.

Det skønnedes, at deltagelsen i gruppeterapien havde været forvarede til stor hjælp med hensyn til forståelsen og bekæmpelsen af de konflikter og personlige problemer, han var opfyldt af.

E: gjorde sig fra opholdets begyndelse ofte bemærket ved sin undertiden groft udisciplinerede opførsel og mange bizarre indfald. Hans deltagelse i gruppearbejdet var i nogen grad præget af hans dårlige begavelse, men den rent kammeratlige støtte fra de øvrige deltagere hjalp ham meget, og han var adskillige gange efter sit temperament meget åbenhjertig med hensyn til intime forhold. Han virkede udpræget skizoid med forskruede, men ikke paranoide idéer. Under sidste del af opholdet i afdelingen i København, hvor personalet efterhånden fik et vist tag på at behandle ham efter hans individuelle særart, gik det bedre, og deltagelsen i gruppeterapien (forsømt kun to gange, se nr. 7 og 14) støttede ham øjensynlig meget stærkt i hans velmente forsøg på at forbedre sin adfærd.

Resultatet skønnedes for denne forvarede vedkommende først og fremmest at ligge i den ovenfor omtalte støtte, som deltagelsen i gruppeterapien gav ham, mens den stod på. Desuden fik man et indblik i hans forskruede tankeverden, der var af betydning for den almindelige daglige behandling af ham.

F: tilpassede sig nogenlunde under opholdet, men var ugidelig, overfladisk og holdningsløs. Klagede en del over underlivssmerter og kunne i tilslutning hertil være ret dysforisk. I gruppearbejdet var han i almindelighed passiv og overfladisk, men røbede tillige ret ofte stor indre usikkerhed. Udgik af forsøget efter at have deltaget i 15 møder.

Det skønnedes ved gruppeterapiens afslutning, at forvarede ikke havde haft noget væsentligt udbytte af deltagelsen.

G: virkede på afdelingen noget selvhævdende, „hårdkogt“, overfladisk. Under enesamtaler kunne han være ganske åben og røbe en ret god selverkendelse, men havde i gruppen overordentlig svært ved at blotte sig over for kammeraterne; mod slutningen af hans deltagelse hjalp det noget, men han kom aldrig rigtig i gang og udgik som anført af forsøget (se møde nr. 8) på et tidspunkt, hvor gruppesamspil og gruppesolidaritet iøvrigt var begyndt tydeligt at præge arbejdet, idet han som den eneste ønskede at forlade gruppen til fordel for anbringelse på halvåben afdeling.

Det var ret evident, at forvarede ikke havde haft noget udbytte af sin deltagelse i gruppeterapien.

Sammenfattende vurdering.

Om det her omtalte forsøg bragte jeg en foreløbig meddelelse ved Dansk psykiatrisk Selskabs møde 15/11-52. Med hensyn til resultater, ulemper, betydning og konklusion udtaltes følgende:

„Selv om man på nuværende tidspunkt må vurdere de opnåede resultaters virkning på længere sigt med reservation, er det utvivl-

somt, at man med de fem forvarede, der deltog i experimentet under hele dets forløb, opnåede:

- 1) en personlig kontakt, som det ikke på anden måde under de givne forhold ville være lykkedes at etablere,
- 2) en intellektuel og emotionel gennemlevning af problemer og konflikter, der har været af betydning for den enkelte under udvikling og hidtidig tilværelse,
- 3) en hermed følgende frigørelse i adfærdsmæssig henseende og
- 4) indsigt i anstaltens arbejdsmetoder og deres psykologisk-psykiatriske grundlag samt disses alment pædagogiske og sociale sider.

Der løbes en vis risiko for, at en udvalgt gruppe som den her omtalte i egne, medforvaredes og personalets øjne, let kommer til at indtage en særstilling, bliver betragtet som noget „finere“, fordi det naturligvis ikke kan være ukendt, at gruppen over for afdelingens leder nødvendigvis ifølge sagens natur må have et individuelt og kollektivt frispreg af lidt større omfang end den enkelte normalt regner med. Endvidere opstår der mere eller mindre udtalt en ret tydelig klassisk overføringsituation i forholdet patient-læge, et fænomen, der mærkedes i det omtalte forsøg både i positiv og negativ retning. En af de vanskeligste opgaver er at få løst overføringsproblemet på en for alle de deltagende individualiteter adækvat måde.

Betydningen af forsøget må imidlertid ikke alene søges i det resultat, der er opnået med de deltagende forvarede. Dette beror jo i nogen grad på et skøn, og først en længere observationstid kan belyse virkningen ud i fremtiden. Men ved siden af det resultat, der er opnået med de gruppebehandlede, må man nævne det overordentlig store udbytte, som lederen og iagtageren har høstet under forsøget. Vi har et langt mere dybtgående kendskab til disse syv personers struktur, reaktionsberedskab og påvirkningsmuligheder, end vi ville have haft uden gruppeterapien. Dette resultat vil stå fast, ganske uanset i hvor høj grad virkningen på de forvarede vil vise sig holdbar, og vi mener, at vi med dette kendskab til de forvarede — og deres kendskab til os — under alle omstændigheder vil have et godt grundlag for vort efterbehandlings- og forsorgsarbejde.

De indhøstede erfaringer er stort set så gunstige, at der bør arbejdes videre med forsøg i denne retning, dels ud fra samme gruppedannelsesprincip, dels ud fra andre principper. Det næste forsøg, der vil blive foretaget herfra, agtes planlagt således, at en gruppe kontakthæmmede forvarede, der viser behandlingsbehov, vil komme til at danne kernen.“

Katamnestic undersøgelse.

Til belysning af de opnåede resultaters holdbarhed på længere sigt er der foretaget katamnestic kontrol på det her forelagte materiale 1 år efter terapiens afslutning (samtlige 7 forvarede), 2 år efter (deltagerne A, B, C, D, E), 3 år efter (A, B, C, D, F), 4 år efter (A, B, E, G) og 4¾ år efter (samtlige 7 forvarede). — Nedenfor bringes i summarisk form resultatet af undersøgelsen.

A: overførtes ved den københavnske afdelings opløsning til åben afdeling på Sjælland, hvorfra han blev prøveudskrevet 31. 12. 51. Han gjorde sig snart skyldig i nye bedrageri- og dokumentfalskforhold, blev anholdt 7. 2. 52 og genanbragt i forvaringsanstalt 6. 6. 52, denne gang i afdelingen i Horsens. Han havde ret store vanskeligheder ved at assimilere sig i det nye miljø. Under udgang fra anstalten foretog forvarede i flere tilfælde telefonopringninger til forskellige forretninger og kom med blufærdighedskrænkende udtalelser over for expeditionerne. I september 1954 indledtes et nyt forsøg på intensiveret psykoterapi (afspændingsbehandling, let hypnose). Udover den påny forstærkede kontakt med forvarede synes der ikke at være opnået væsentligt nyt. — Forvarede blev, efter i marts 1955 igen at have fået udgangstilladelse, udskrevet på prøve i november 1955. Efter kort tids forløb måtte han på grund af arbejdsledighed anbringes på et optagelseshjem, indtil han i maj 1956 fik arbejde på et provinshotel. Han klarede sig tilsyneladende godt og var positivt indstillet over for anstalten, som dog ikke følte sig helt sikker på, at han ikke skjulte noget. A blev anholdt påny i juli 1956 sigtet for uterlig adfærd over for drenge.

Ved vurderingen af dette tilfælde må der tages hensyn til, at forvarede blev udskrevet under forhold, der bar præg af den ret improviserede og i hast gennemførte overflytning af afdelingen fra København til Horsens. Han blev udskrevet uden at have fået etableret nogen ny lægelig eller mere dybtgående forsorgsmæssig kontakt. Den planlagte ambulante behandling kunne således ikke gennemføres, og der er næppe tvivl om, at det hurtige recidiv står i nøje sammenhæng med disse omstændigheder. Recidivet under den anden prøveudskrivning ændrer principielt ikke denne opfattelse, idet behandlingen i anstalten heller ikke i dette tilfælde er blevet efterfulgt af en ambulant psykoterapi.

Resultatet af gruppeterapien indskrænker sig rent faktisk til den støtte, den betød for forvarede under hans første ophold i afdelingen.

B: var blandt de 100 forvarede, der overflyttedes til Horsens, hvor han som venteligt havde visse tilpasningsvanskeligheder i de nye omgivelser. Han afsluttede her oplæring som tilskærer, idet han med fri udgangstilladelse daglig alene rejste frem og tilbage mellem Horsens og Aarhus, hvor han gennemgik kursus. Forvarede blev prøveudskrevet 29. 7. 52 og fik arbejde som tilskærer i et konfektionsfirma i København. Da det ikke rigtigt lykkedes ham at blive accepteret på arbejds-

pladsen, måtte man hurtigt skaffe ham en ny stilling i samme branche. Her gik det godt, og forvarede blev i denne plads, indtil han i oktober 1953 blev afskediget p. gr. af den almindelige personaleindskrænkning i manufakturafaget. Han var arbejdsløs indtil januar 1954. I år siden til stadighed været beskæftiget som tilskærer og klarer sig godt fagligt. Af og til har der været kortere ledighedsperioder p. gr. af sæsonsvingninger. Han blev under prøveudskrivningens første 15 måneder hyppigt besøgt af lederen og iagttageren, efter nytår 1954 kun af sidstnævnte. I tiden omkring den første arbejdsløshedsperiode var han efter at have opbrugt sine økonomiske ressourcer noget deprimeret, selvopgivende, legede med suicidal tanker. Efter at være kommet godt igang igen, genvandt han sin psykiske ligevægt, og hans emotionelle tilpasning til de problemer, han siden har mødt, har været i fortsat stigning.

Den vurdering, der blev anlagt ved gruppeterapiens afslutning, har fuldt ud holdt stik. De tilpasningsvanskeligheder, der var tale om under forvaredes afsluttende ophold i afdelingen i Horsens, ville efter alt at dømme uden den stærke personlige kontakt, han under gruppearbejdet havde opnået både til lederen og iagttageren, være blevet af langt alvorligere art, ligesom den relativt tidlige prøveudskrivning næppe kunne have været gennemført med et så gunstigt resultat uden denne faktor. Forvarede har selv flere gange omtalt gruppeterapien og anerkendt dens betydning. Det har for ham spillet en vigtig psykologisk rolle, at han lærte ikke at betragte lederen og iagttageren som „fjender“, sådan som det altid tidligere har været tilfældet med de myndigheder, han blev undergivet.

Forvarede opretholdt kontakten med C, og begge repræsenterer de en forlængelse af gruppefølelsen ud over anstaltsopholdet. De spørger ofte til de øvrige gruppemedlemmer, og B har flere gange udtalt, at A næppe ville være recidiveret, såfremt han havde været på fri fod samtidig med og i kontakt med B og C.

Resultatet af gruppeterapien må antages at have været af afgørende betydning for forvaredes sociale gentilpasning.

C: overflyttedes ved den københavnske afdelings opløsning til halvåben afdeling på Sjælland, hvorfra han blev prøveudskrevet 9. 2. 52. Han fik efter en midlertidig beskæftigelse som køkkenkarl og en kortere ledighedsperiode arbejde som vaskerimedhjælper, men blev afskediget 5 måneder senere p. gr. af personaleindskrænkning. Efter ca. 3 måneders arbejdsløshed blev han medhjælper på banegårdsrestaurant, senere vinduespudder, og han begyndte i slutningen af 1954 selvstændig virksomhed i dette fag. Han har siden klaret sig godt socialt.

Under arbejdsløsheden i november 1952 følte forvarede sig i en periode slået ud, tilovers, usikker, mente folk så ned på ham og kunne se, at han havde været straffet etc. Efter nogen tids mere overfladisk kontakt med en af anstaltens læger ebbede hans subjektive klager ud. Siden 1952 har forvarede kendt en ung kontordame, som han i decem-

ber 1953 flyttede sammen med på et værelse. Ægteskab er planlagt, men udskudt p. gr. af boligsituationen. Den seksuelle neurose synes i alt væsentlig at være gået i ro under samlivet med kæresten. Det har dog vist sig, at den gamle tilbøjelighed til beluring kan vækkes. Han er således i et enkelt tilfælde faldet for fristelsen til at kigge ind gennem en brevsprække på en opgang, hvor han var søgt ind p. gr. af regnvejr. Han har selv forklaret, at han på det tidspunkt befandt sig i en vis sexuel spændingstilstand som følge af, at kæresten gennem ca. 6 uger havde haft en underlivslidelse.

Den ved gruppeterapiens afslutning anlagte vurdering har også i dette tilfælde slået til. Forvarede har i årenes løb gentagne gange talt om denne behandling, som han har oplevet på en meget positiv måde. Han har som anført under B opretholdt kontakt med denne.

Resultatet af gruppeterapien må antages at have været af væsentlig betydning for det forsorgsmæssige resocialiseringsarbejde.

D: overflyttedes til hovedanstalten i Herstedvester kort efter det næstsidste gruppemøde. Han klarede sig fint her og udtalte sig om sit udbytte af gruppeterapien ganske på linje med den objektive vurdering, der er nævnt på side 19. Forvarede blev prøveudskrevet 7. 12. 52 med vilkår om alkoholistbehandling. Han har siden udskrivningen haft en del forskellige pladser (arbejdsmand, jord- og betonarbejder, bagerikarl, køkkenkarl) og indimellem ret lange arbejdsløshedsperioder. Har fået socialhjælp og en del penge af anstaltens forsorgskonto. Det har i perioder knebet for ham at overholde alkoholistbehandlingen, og han har haft nogle småsager angående husspektakler, slagsmål og værtshusbedrageri, men større kriminelle forseelser har der ikke været tale om. Siden 1954 er det gået nogenlunde godt for forvarede. Han blev gift i december samme år og har et barn i ægteskabet, som synes at have en stabiliserende virkning på ham. Han føler sig reelt forpligtet over for hustru og barn og søger oprigtigt at klare sit alkoholproblem.

Den ved gruppeterapiens afslutning anlagte vurdering må stort set siges at have holdt stik. Også denne forvarede har i årenes løb gentagne gange talt om behandlingen i meget positive vendinger.

Resultatet af gruppeterapien må antages at have haft nogen betydning for det forsorgsmæssige arbejde med forvarede; han har altid været let at arbejde med, når man har haft kontakt med ham.

E: fulgte med afdelingen til Horsens, hvor han påny viste betydelige tilpasningsvanskeligheder i form af groft udisciplineret optræden over for personalet, arbejdsvægring m. m. Hans arbejdsindsats bedredes dog efterhånden noget, således at man i maj 1954 ikke anså det for muligt at stabilisere ham yderligere og indstillede ham til prøveudskrivning, som fandt sted 16. 7. 54. Han har siden haft forskellige pladser (ved gartneri, entreprenørvirksomhed, indenrigssejlad m. m.). Han har på ret selvrådige måde bestemt farten i udskrivningstiden, men har klaret sig igennem uden større indgriben fra tilsynets side.

Gruppeterapien synes i dette tilfælde ikke at have haft nogen betydning udover det begrænsede resultat, der er nævnt i vurderingen ved forsøgets afslutning.

Om de to forvarede, der ikke fuldførte deltagelsen i gruppeterapien, skal her blot bemærkes:

F: overflyttedes til hovedanstalten i Herstedvester, hvorfra han blev prøveudskrevet 18. 2. 52. Han måtte flere gange indlægges på kirurgisk afdeling p. gr. af underlivstilfælde og døde i tilslutning til et sådant i juli 1955. I social henseende havde han måttet støtte sig til hustruens erhvervsindsats. Forvarede var under hele udskrivningen positivt indstillet over for anstaltens forsorgsvirksomhed. Han udtalte spontant ved efterundersøgelsen i 1954 sin påskønnelse af det store arbejde, der fra afdelingens side var blevet nedlagt i gruppeterapiforsøget. Det kan således ikke udelukkes, at han under gruppearbejdet til trods for sin passivitet er blevet noget mere fortrolig med anstaltens arbejdsform, end tilfældet ellers ville have været.

G: fulgte med afdelingen til Horsens, hvorfra han blev prøveudskrevet 26. 1. 52. Han klarede sig igennem flere vanskeligheder (utilfredsstillende arbejde, ledighedsperioder) og blev endelig udskrevet 6. 4. 55. Også efter dette tidspunkt har hans tilværelse formet sig på en socialt acceptabel måde.

Der sporedes ingen virkning af forvaredes deltagelse i gruppeterapien, hverken under hans afsluttende ophold i anstalten eller under prøveudskrivningen. Han har som den eneste af samtlige deltagere ikke spontant udtalt sig om gruppearbejdet.

Den katamnesticke undersøgelse viser således, at der m. h. t. de 4 af hovedgruppens 5 forvarede (B, C, D og E) er god overensstemmelse mellem vurderingen ved gruppeterapiens afslutning og den vurdering, som de forløbne ca. 5 år berettiger os til at anlægge nu. Også for de frafaldne deltagere (F og G) er der overensstemmelse mellem de to vurderinger, idet man dog muligvis må betragte F's udbytte som noget mere positivt, end man gjorde ved forsøgets afslutning. Forløbet af tilfælde A kan ikke anvendes til vurdering af gruppeterapieresultatet, idet der p. gr. af de nævnte særlige forhold, der gjorde sig gældende ved forvaredes udskrivning, ikke blev arbejdet videre med dette resultat som grundlag.

Det samlede sikre resultat bliver herefter: Alle 5 deltagere i hovedgruppen havde udbytte af gruppeterapien under deres ophold i anstalten. For 3 deltageres vedkommende (B, C og D) har resultatet tillige gjort sig gældende under prøveudskrivningen, og det må antages at have haft betydning for de forvaredes sociale gentilpasning på henholdsvis afgørende, væsentlig og understøttende måde.

Afsluttende bemærkninger.

Det her skildrede arbejde er det første egentlige gruppepsykoterapeutiske forsøg, der er foretaget her i landet med kriminelle personer, og er som følge heraf præget af et indledende forsøgs indlysende mangler. Bortset fra de konkrete resultater, der er søgt vurderet gennem katamnesticke undersøgelser, har beskæftigelsen med det dog klart belyst behandlingsformens mere principielle sider. Som det væsentligste træk må her nævnes det betydningsfulde fænomen, som man kan kalde den dynamisk-komplementære psykologiske faktor, såvel i personlighedsbehandlingen i snævrere forstand som i institutionslivet, inden for hvis rammer behandlingen foregår. Gruppeterapi i den her refererede form giver os en øget mulighed for at vurdere samtlige påvirkninger, som deltagerne under deres anstaltsophold udsættes for, såvel i positiv som i negativ retning, og vi får samtidigt et indtryk af gruppeterapiens irradiation til de elementer i institutionen, som ikke direkte er med i arbejdet. Den peger herigennem tillige på de linjer, efter hvilke man bør søge at opbygge „det terapeutiske samfund“, tilrettelægge „den sociale psykiatri“, demokratisere institutionslivet og medinddrage institutionspersonalet i behandlingen længere ned i graderne, end man efter traditionen er vant til.

De her fremlagte erfaringer og de dertil knyttede betragtninger stemmer på alle væsentlige punkter overens med de erfaringer, der er refereret fra anden side (se m. h. t. de afsluttende bemærkninger foruden de i indledningen nævnte skrifter især: 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13 og 17). Der synes derfor at være god grund til en udvidet anvendelse af gruppeterapi, ikke alene inden for de egentlige psykiatriske institutioner, men også ved de almindelige penitentiære anstalter, hvor indførelsen af psykiatriske behandlingssynspunkter og -metoder formentlig vil kunne bidrage til at omstrukturere det kunstige og på mange måder patogene miljø, som sådanne institutioner endnu i så høj grad repræsenterer.

Erfaringerne taler tillige for, at der gøres forsøg med videreførelse af gruppebehandlingen ud over institutionsopholdet, især når der — som i det forsøg nærværende arbejde hviler på — er tale om et snævert samarbejde mellem terapeut og forsorgsmedarbejder.*)

J. Finn Larsen.

*) Efter afslutningen af nærværende arbejde har kriminalpsykolog *Wulff Feldman* her i tidsskriftet publiceret en værdifuld afhandling (19) om de senere års erfaringer med gruppeterapi i Psykopatanstalterne i Herstedvester, med særlig vægt lagt på en analyse af gruppedynamiken. Det er interessant at bemærke, at den overfor antydede mulighed (fortsættelse af gruppearbejdet efter gruppemedlemmernes udskrivning) betegnes som den mest naturlige måde at afvikle gruppebehandlingen på.

LITTERATUR.

1. *Bellak, L.*: A note on some basic concepts of psychotherapy. — *The Jour. of Nerv. and Ment. Disease*, 108: 137—41, 1948.
  2. *Bowman, K.*: Sindshygiejne til Hverdagsbrug. — Kbhvn. 1940.
  3. *Cruvant, B. A.*: The function of the „administrative group“ in a mental hospital group therapy program. — *The Amer. Jour. of Psychiatry*, 110: 342—46, 1953.
  4. *Gray, W.*: Group therapy in a state hospital. — *The Jour. of Nerv. and Ment. Disease*, 108: 485—95, 1948.
  5. *Jones, M.*: The therapeutic Community. — New York 1953, (identisk med: *Social Psychiatry*. London 1952).
  6. *Klapman, J. W.*: Group Psychotherapy. Theory and Practice. — New York 1946.
  7. *Klapman, J. W.*: Common-sense group psychotherapy for mental hospitals. — *Dis. of the Nerv. System*, XVI: 24—29, 1955.
  8. *Magnussen, G. et al.*: Forsøg med gruppeterapi på et sindssygehospital II. Foreløbige erfaringer fra grupper med lettere sindslidelser. — *Nord. psyk. Medlbl.*, VII: 38—60, 1953.
  9. *Mann, A.*: Group therapy-irradiation. — *The Jour. of Crim. Law and Criminology*, 46: 50—66, 1955.
  10. *Massermann, J. H.*: Faith and delusions in psychotherapy. The ur-defences of man. — *The Amer. Jour. of Psychiatry*, 110: 324—33, 1953.
  11. *Merry, J.*: Excitatory group psychotherapy. — *The Jour. of Ment. Sc.*, 99: 513—20, 1953.
  12. *Nørgaard, K. & V. Zahle*: Forsøg med gruppeterapi på et sindssygehospital I. Indledende litteraturoversigt over gruppeterapi med neurotiske patienter. — *Nord. psyk. Medlbl.*, VII: 26—38, 1953.
  13. *Powdermaker, F. & J. D. Frank*: Group therapy with neurotics. — *The Amer. Jour. of Psychiatry*, 105: 449—55, 1948.
  14. *Pratt, J. H.*: The home sanatorium treatment of consumption. — *Johns Hopkins Hosp. Bull.*, 17: 140, 158, 1906 (cit. efter (15)).
  15. *Slavson, S. R.*: The field and objectives of group therapy. — I: *Glueck*: Current Therapies of Personality Disorders, 166—93. New York 1946.
  16. *Slavson, S. R.*: Group psychotherapy. — I: *Spiegel*: Progress in Neurology and Psychiatry, 662—80. New York 1946.
  17. *Train, G. J.*: Unrest in the penitentiary. — *The Jour. of Crim. Law and Criminology*, 44: 277—95, 1953.
  18. *Zahle, V.*: Forsøg med gruppeterapi på et sindssygehospital III. Forsøg med gruppe-psykoterapi med psykotiske patienter. — *Nord. psyk. Medlbl.*, VII: 61—70, 1953.
-
19. *Feldman, Wulff*: Gruppe- og individualterapi overfor psykopater. — *Nord. Tidskr. f. Krim.vidsk.*, 44: 114—138, 1956.